

Cumhuriyet Döneminin İlk (?) Emâlî Tercümesi ve Şerhi: Osman N. Bilgin'in Akaid-i İslamiyeyi Câmi Manzume-i Emâlî Tercemesi Adlı Eseri

Seyfettin Erşahin*

Öz

İslam akaid literatüründe önemli bir yeri olan Ali el-Üşî'nin *Emâlî Kasidesi* adıyla meşhur olan ve yüzyıllardır temel medrese metinleri arasında okutulagelen eseri Cumhuriyet Türkiye'sinde de varlığını sürdürmüştür. Bu yönde ilk girişimin Ankara-Kızılcahamamlı Osman N. Bilgin olduğunu düşünüyoruz. Bilgin, Osmanlı döneminde yetişmiş Cumhuriyet dönemine intikal etmiş bir alimdir. O, 1954'te söz konusu risaleyi *Akaid-i İslamiyeyi Câmi Manzume-i Emâlî Tercemesi* adıyla tercüme ve şerh ederek yayınlamıştır. Bu eserin, el-Üşî'nin yeni Türkiye'deki etkisi yanında Türkiye'deki kalam-akaid literatürü ve çalışmaları açısından da dikkate değer olduğu izahtan varestedir. Biz bu çalışmamızı söz konusu eseri giriş ve notlarla ilim alemine bir katkı olarak sunuyoruz.

Anahtar kelimeler: el-Üşî, *Emâlî Kasidesi*, Osman Nuri Bilgin, akaid, Türkiye.

Absract

Sirāj al-Dīn Ali b. Uthmān al-Üshī has got very important place in aqaid-kalam literature. His epistle called *Emali Kasidesi/Manzumesi* has been text book in madrasas, even in contemporary Turkey. One of the first, most porably the first attempt to translation and commentry of this epistle was made by Osman Nuri Bilgin, an alim/scholar from new Turkish capital Ankara under the title *Akaid-i İslamiyeyi Câmi Manzume-i Emâlî Tercemesi* (Poetic Translation of the *Amālî* on the Islamic Aqaid-creed). This attempt was important in new Turkey in terms of effect and contribution in aqaid-kalam literature and studies. We, here, hope with present study, to make humble contribution on scholarly studies of al-Üshī.

Keywords: al-Üshī, *Qasida al-Amālî*, Osman N. Bilgin, Aqaid, Turkey.

GİRİŞ

Muhit ve Muhatap

Her din mensubu gibi Müslümanlar için de akaid esasları en önemli hususlardandır. Bu konuda Müslümanlar başlangıçtan günümüze pek çok metin ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri olan Siracüddin Ali el-Üşî'nin Ehl-i Sünnet akaidine dair *Emâlî Manzumesi/Kasidesi XX*. Yüzyılın ortalarında, yazılışından yaklaşık sekiz yüzyıl sonra, Cumhuriyet Türkiye'sinin başşehirinde yaşayan Osman Nuri Bilgin tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Bu çalışma, büyük ihtimalle, Osmanlı sonrasında, Cumhuriyet döneminde yapılan ilk tercüme ve şerhtir.¹ Eser, devlet düzeninde laikliğin ve ilmi, kültürel ve toplumsal hayatta sekülerliğin esas alındığı bir zaman ve mekan diliminin bir ürünüdür. Metni ele alan alim de Osmanlı medreselerinde ve darülfünununda/üniversitesinde okumuş mahkeme üyeliği ve müderrislik yapmış, Cumhuriyet döneminde de Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosunda vaizlik yapmış birisidir.

* Prof., Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Kemal Edip Kürkçüoğlu 1954 yılında "Lâmiye-i Kelâmiye", (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1954, c. 3, sayı: 1, ss. 3-21) adıyla bir makale kaleme almış, Osmanlılardaki ilk tercümeleri incelemiş ve Hoca Sadeddin tarafından yazılan "Lâmiye-i Kelâmiye"yi yayınlamıştır. Muhtemel ki o yıllarda Türkiye'de konuya ilgi başlamıştır.

Bu kitap, 1954'te, Türkiye bağlamında, Cumhuriyet'in ilanından ve Ankara'nın başşehir oluşundan yaklaşık 30 yıl, Harf İnkılabı'ndan 26 yıl, çok partili hayata geçişten 8 yıl sonra tamamlanmıştır. Dünya ölçeğinde ise İslam dünyasının son büyük devleti Osmanlı Devleti'nin yıkılışından 32 yıl, II. Dünya Savaşı'ndan 9 yıl sonra Soğuk Savaş döneminde dünya denkleminde İslam ve Müslümanların çıkarıldığı, dünyanın askeri bakımdan NATO ve Varşova Paktı, siyasi-ideolojik bakımdan Hür Dünya/Kapitalist Blok ve Demir Perde/Sosyalist Blok şeklinde kurgulandığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Bu süreçte, içeride din hürriyeti kısmen sağlanınca halkın dini bilgi ihtiyacını karşılama gereği ortaya çıkmış ve hem resmi kurumlar hem de fertler çalışmalara başlamışlardır. Dışarıda ise Hür Dünya bir yandan din ile olan ilgisi bir yandan da komünizm ile mücadele konseptinde dini yayınların hızlandırılmasına yönelik siyaset belirlemiştir.

Mütercim-Müellif ve Eser

Mamacızade adıyla maruf Osman Nuri Bilgin (1888-1957) Ankara-Kızılcahamam Pazar nahiyesinde² doğmuş ilk eğitimini orada aldıktan sonra İzmit Sultan Orhan Medresesi, İstanbul Beyazıt Medresesi, İdadi 3. Sınıf, İstanbul Darülfünun Ali kısmı (iki yıl) gibi kurumlarda okuyarak tahsilini tamamlamıştır. İş hayatında Yabanâbâd/Kızılcahamam Mahkeme azalığı, Pazar Medresesi müderrisliği, Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı Pazar vaizliği görevlerinde bulunmuştur.³

Mamacızade *Emâlî* tercümesinin başına yazdığı iki sayfalık (s.3-4) Önsöz-Giriş mahiyetindeki yazısında böylesi bir işe girişmedeki donanımını da belirtmek için olsa gerek, hayatına dair bilgileri de içeren şu ifadelere yer vermiştir:

“Salat ü selamdan sonra, fakir hakir, muhtaç-ı Rabb-i Kadir Mamacı oğlu Osman Nuri Bilgin medresede fahri ve maaşlı ulum talebesi tadrisi ile meşgul olup yüzü aşkın imam ve hatip, remi ve gayri resmi de sekiz adet vaiz yetiştirerek mezkûr yıllarda kasaba ve köylerde dahi halka vaaz ve nasihatle hayat geçirmiş isem de Şeriat-ı Muhammediye'ye hizmet ve mü'minleri irşat hususundaki derunumdaki hararet sönmediğinden müptela olduğum kalp hastalığı hayatımdan beni ümitsizliğe sevk etmiş olduğundan insan ölür eseri kalır fehvasınca hastalığım sırasında kendimden sonra mü'min kardeşlerime ve evladıma bir hayırlı eser olmak ve hayır dua ile yad olunmak için üsvetü'l-ulemai'l-muhakkikin ve kudvetü'l-fudalai'l-mudakkikin siracu'l-milleti ve'd-din Ali ibn Osman el-Üşî (aleyhi'r-rahmetü'l-Bari) Hazretlerinin ulema ve talebeler arasında Emâlî ismiyle şöhret bulan fahir/şerefli manzumesinin usul-i diniye ve amme-i akaid-i yakiniyeyi havi olan Arapça manzumelerini acizane, halisane yeni Türkçe ile tercüme ettim. Cenab-ı Hak bu aciz fakir kulu dareynde/iki dünyada saadet-i sermediyeyye nail eyleye. Amin Ya Muin.” (Emâlî Tercemesi, s.3)

Burada Osman Nuri hoca, kendisinin uzun seneler medresede öğrenci okuttuğunu yüzü aşkın imam ve sekiz vaiz yetiştirdiğini belirtmektedir. Hangi medrese olduğunu

2 Şorba, veya Şorba Pazarı da denen Pazar, Ankara'ya bağlı bir kaza merkezi iken 1915 yılında merkezin Kızılcahamam'a alınması üzerine nahiye düzeyine inmiştir. Dolayısıyla Osman Nuri'nin doğup yetiştiği yıllarda Pazar bir kazadır.

3 Bkz. Seyfettin Erşahin “Cumhuriyet Döneminde Kızılcahamam'da Din: Olgular ve Kurumlar”, Yabanabad'tan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında, edit. Seyfettin Erşahin, Hüseyin Çınar, İ. Ethem Arioğlu, Kızılcahamam Belediyesi yay, Aralık 2016, s. 400.

söyleme de Pazar nahiyesindeki medrese olduğunu düşünebiliriz. Zaten kitabın kapağına da isminin altına Kızılcahamam Pazar Nahiyesi Müderrisi ve Vaızı” ibaresi konmuştur.

Mamacızade hoca, kendisinin ifade ettiği gibi kalp hastasıdır ve hayatından endişe etmektedir. Ama içindeki “mü’minleri irşat hususundaki derunundaki hararet sönmemiştir.” Bu aşamada, sadaka-ı cariye mesabesinde “insan ölü eseri kalır” ilkesinden hareketle “mü’min kardeşlerime ve evladıma bir hayırlı eser olmak ve hayır dua ile yad olunmak”, “Cenab-ı Hak bu aciz fakir kulu dareynde/iki dünyada saadet-i sermediyeye nail eyleye” niyetiyle bir eser bırakmak istemektedir. Fakat hangi eser olmalı veya nasıl bir eser ortaya koymalı? Elbette, hem kendi birikim ve donanımı hem de bulunduğu zaman ve mekan diliminde bu sorunun cevabı da önemlidir. İşte bu noktada “üsvetü’l-ulemai’l-muhakkikin ve kudvetü’l-fudalai’l-mudakkikin siracu’l-milleti ve’d-din Ali ibn Osman el-Üşî (aleyhi’r-rahmetü’l-Bari) Hazretlerinin ulema ve talebeler arasında *Emâlî* ismiyle şöhrat bulan fahir/şerefli manzumesini” seçiyor. Sebebi ise “usul-i diniye ve amme-i akaid-i yakiniyeyi havi” olmasıdır. Tercümedeki üslubu da “yeni Türkçe” olacaktır.

Osman Nuri Hoca, bu sâikle *Akaid-i İslamiyeyi Câmi Manzume-i Emâlî Tercemesi*, (Karınca Mat, Ankara, 1954) adıyla yayınlanmıştır. Risale, orta kitap boyunda 20 sayfadır. Başında Önsöz girişi mahiyetinde bir makaleden (s. 3-4) sonra *Emâlî* manzumesinin 63 beyitlik tercüme ve şerhi bulunmaktadır (ss. 5-20).⁴ Yaptığımız karşılaştırmada manzumenin aslının tamamen yer aldığı anlaşılmaktadır. Bilgin, sadece ilgin bazı beyitleri farklı numaralandırmış veya birleştirmiş, serbest tercüme yapmıştır.

Bu kitap pek yaygınlaşmamış, gözden kaçmış veya gerekli ilgiyi görmemiştir. Bunun bir kaç sebebinden söz edilebilir. İlki dili ve üslubudur. Yazıldığı döneme göre ağır olup Meşrutiyet Dönemi dilinin andırmaktadır. Bu durum da eserin muhatap kitesini daraltmakta etkili olmuştur. Biz de metnin asliyetini, müellifin üslubunu ve zamanın din istilahlarını korumak adına sadeleştirme yoluna gitmedik; çok elzem olan bir iki yerde müteradif kelime ekledik. İkincisi şerhte dikkat çekici yeni yorumlar veya muhatap kitlenin yaşadığı zaman ve mekan dilimine uygun izahlar pek yer almamaktadır.

Biz burada yalnızca tarihi bağlamına dikkat çekerek metni yayınlıyoruz. Esasen metin, kelam-akaid geleneği ve *Emâlî* literatürü çerçevesinde kavramsal boyut, istilahlar, yeni görüşler vs. bazı karşılaştırmalarla bir dizi ilmi çalışmayı hak etmektedir.

Mamacızade Osman Nuri, *Emâlî* metnindeki ilk beyti mana olarak tercüme ettikten sonra ikinci beyte 1 numara vererek başlamıştır. Bir-iki beyti de bazen birleştirdiği bazen de sehven veya kasten almadığı için tercümeyi 63 beyitte tamamlamıştır. Bu rakamı, kendisinin bir ifadesi olmamakla beraber, Hz. Muhammed’in 63 yıllık ömrüne imtisalen teberrükten verdiğini düşünebiliriz. Sadece ilk iki beytin Latin harfleriyle yazımı vermiş, daha sonrakilerde vermemiştir. Bunun yanında 36. Beyit metinde yoktur; muhtemelen matbaada dizgi sırasında unutulmuştur. Biz söz konusu beyti Bekir Topaloğlu tercümesinden alıp buraya ekledik.

4 Emâlî manzumesi genellikle 68 beyitte (bkz. Şeyh İmam Siracuddin Ali b. Osman el-Üşî, el-Fergani, *Emâlî Kasidesi Manzumesi*, Loğçaçlı Raşid Kitapevi, Dersaadet, 1331, 68 beyit. Haz. Ali Nar, İmam Azam’dan Günümüze Ehl-i Sünnet’in En Meşhur Akaid Risaleleri, Misak yay, Ankara, 1994, ss. 119-123, Arap Harfli nüshası, 335-337; Siracuddin Ali b. Osman el-Üşî, *Emâlî Tercümesi*, Bekir Topaloğlu, Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı yay., İstanbul, 2007.

Mamacızade Hocanın özellikle üzerinde durduğu ve izah getirdiği hususları şöyle özetleyebiliriz: muhalin anlamı (2. Beyit), sıfatullah meselesi (3. Beyit), Allah'ın zamandan ve mekandan münezzehliği (12. Beyit), fail-i muhtar meselesi (20. Beyit), akıl ve balığlık (21. Beyit), Hazret-i Muhammed (as)'in efdaliyeti (22. Beyit), Zülkarneyn ve Lokman meselesi (28. Beyit), Mehdi ve Deccal konusu (29. Beyit), keramet (30. Beyit), Evliya-Enbiya arasındaki efdaliyet (31. Beyit), Hulefa-ı Reşidin arasındaki efdaliyet (32-35. Beyitler), Yezide lanet konusu (37. Beyit), mukallid imanı (38. Beyit), aklın mahalli-mekânı konusu (39. Beyit), yeis halindeki iman (40. Beyit), amelin imandan bir cüz olup olmayacağı (41. Beyit), büyük günah meselesi (42. Beyit), sarhoşluk halindeki küfür (45. Beyit), madum meselesi (46. Beyit), kevn ve fasad konusu (47. Beyit), haramın rızık olup olamayacağı (48. Beyit), ölümler hakkında dua (49. Beyit), kabir sorgulaması (50. Beyit), kıyamet ve diriliş (52. Beyit), amellerin tartılması (54. Beyit), şefaât (55. Beyit), cehennemde ebedi kalıp kalmama (56. Beyit), katledilme durumunda ecelin nasıl gerçekleştiği (57. Beyit), sihir (58. Beyit), kalp kavramı (59. Beyit).

Osman hoca, sıkı bir Ehl-i Sünnet taraftarı olarak daima Muteziler, Haricilik ve diğer fırkalarla filozofları eleştirir.

Osman Nuri Bilgin'in Kelam İlmine Bakışı

Mamacızade hoca, kelam ilminin tarihi boyutuyla değerlendiren böyle bir eserin telifine ve tercümesine duyulan ihtiyaca değinmektedir:

“Sahabe-i Kiram ve Tabiin-i Zevi'l-İhtiram hazretlerinin Nebevi sohbet bereketiyle ve Rasulullah'ın zamanına yakınlıkları dolayısıyla akidelerinde safvet bulunduğundan ol asırda olaylar ve ihtilaflar pek az çıktığından ve müşkülâtları / sorunları dahi Hulefa-ı Raşidin hazretleri tarafından çözüldüğünden kitapların yazılmasına ihtiyaç yok idi.

Vaktaki Sahabe-i Kiram zamanı geçti, insanlar arasında günden güne fitneler çıktı görüşlerde ihtilaflar ve bid'atler her gün meydana gelerek dinin önemli hususlarında ulema-ı kirama müracaat çoğalınca müctehidin-i izam hazretleri ayeti kerimeler ve hadisi şeriflere bakarak çıkardıkları hükümleri kaydetmek için kaideler, usuller, bablar ve fasıllar koyup tafsili delillerden ameli ahkama marifetini ifade den ilme İlmi Fıkıh ve icmalen delillerin durumlarını bildiren ilmi de İlmi Kelam ismini vermişlerdir, gerçi müctehidin-i kiram hazretleri tarafından İlmi Kelam hakkında men ve tahzir/uyarı olmuşsa da bunun felsefi kelama ve gayri meşru münazaraya ve gurur ve ucbe sebep olmasından dolayıdır.” (s.3)

Osman Nuri Hoca bu bilgilendirmelerine İlmi Kelam başlığı altında devam etmektedir:

“İslam kaideleri üzre Cenab-ı Hakkın zat ve sıfatlarından ve nübüvvet gibi dini akidelerden bahsetmesi sebebiyle mezkür ilmim ihtiva ettiği itikadi meseleler şer'i ve dini ilimlerin aslı olduğundan itikadi bahislere genel olarak vukufiyet kazanmak ve bilmek her Müslüman üzerine farz-ı ayın olduğu gibi tafsilen malumat edinmek dahi Hanefilere göre farz-ı kifayedir. Yalnız Şafilere göre faz-ı ayın olduğu ulema-ı kiram tarafından beyan olunmuştur.

İlmi Kelamda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in mukteda bih/uyduğu reisi iki yüce zattır. Birisi Ebu Mansur, diğeri Ebu'l-Hasenü'l-Eş'ârî'dir.

Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî (radiyallhu anh'ul-Bari) hazretleri Hanefi mezhebinden idi. Pek çok telifatı vardır. Bunlardan meşhurları Kitabu't-Tevhid, Kitabu'l-Cedel, Kitabu'l-Makalat, Tevilatu'l-Kur'an ve Kitabu Me'hazü's-Şerayi gibi telifatı vardır. Mutezile

fırkası ve sair fırkaların reddine dair eserleri de mevcuttur. Ve Nebevi Hicret'in 333. Senesinde Semerkand'de daru'l-bekaya irtıla etmiştir.

Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî hazretleri Şafi mezhebinden idi. Hicri 260 senesinde dünyaya gelmiş sahih rivayete göre 320-330 arasında vefat etmiştir.

Hadis-i şerifle sabit olduğuna göre Ümmet-i Muhammed (Aleyhi's-selatü ve's-selam) akaid ciheti ile yetmiş üç fırka olup bunların yalnız bir fırka Rel-i Ekrem (sallallahu Taala aleyhi ve Sellem) hazretleri ve Ashab-ı Kırâmı itikadları üzere olan fırkadır ki bu fırkaya Fırka-ı Neciye ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat denir. Geri kalan yetmiş iki fırka Fırak-ı Gayri Neciyedir. İşbu Fırak-ı Gayri Neciye'nin usulü yedi fırkadan ibarettir. Bunlar da Mutezile, Şia, Havaric/Hariciler, Mürcie, Neccariye, Cebriye, Müşebbehe'dir. İşbu yedi fırkanın furuat/alt kolları ve tabileri olup cümlesi yetmiş iki fırkadır.

Efahim-i ulemdan Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristâni hazretleri Milel ve Nihal isimli kitabında gerek Fırka-ı Nâciye gerek Fırak-ı Gayri Nâciyenin durumları ve keyfiyetleri ve akaidlerini tafsilen zikir ve beyan etmiş ise de Ali b. Osman el-Üşî hazretlerinin Emâlî isimli fahir/şerefli manzumesin usul-i din ve yakini akaidin hepsini ihtiva etmesi ile mezkur manzumeyi teberrüken ve teyemmünen / uğur sayarak tercümesine biavniillah ve keremihi ibtidar olundu / hızla başlandı." (s.4)

Bilgin, Ehl-i Sünnet'in iki itikad imamı Eş'ârî ve Mâtürîdî hakkında bilgi verdikten sonra "Yetmiş üç fırka" rivayetini hadis olarak zikretmekte ve birinin Fırka-ı Nâciye / Kurtuluş Fırkası diğerlerinin Fırak-ı Gayri Nâciye olduklarını belirtmektedir.⁵ Bu bağlamda Şehristâni'nin bu fırkaları ayrıntıları ile anlattığını hatırlatmaktadır. Elbette amaç Kurtuluş Fırkası'na dahil olmak esastır. Bu fırkanın özelliklerini ve gereklerini de Ali el-Üşî usul-i din ve yakini akaid olarak yazmıştır. Yapılacak şey söz konusu risaleyi "yeni Türkçe"ye tercüme etmektir. Buna ilaveten, değindiğimiz gibi hemen her beyitten sonra da şerh yapılmıştır.

Osman Nuri Bilgin'in Çalışmasının Kaynakları

Mamacızade, bir akaid metni tercüme ve şerh ettiği için kaynak kullanmada dikkatli davranmak durumundadır. Kur'an-ı Kerim, tefsirler ve sahih hadis kitapları başta olmak üzere alanlara ilgili temel kaynakları gördüğü ve başvurduğu anlaşılmaktadır. Metninde doğrudan zikrettiği kaynakları şöyle sıralayabiliriz:⁶

1. Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler
2. Beğavi: Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122) Muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakihi. Kullandığı kitabı: Meâlimü't-tenzîl
3. Dahhâk: Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî (ö. 105/723). Hangi kitabını kullandığını belirtmemektedir.

5 Kadir Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, s. 147-160; Muhammet Emin Eren, "Bir Rivayetin Kısa Anatomisi: Tarihsel Süreçte İftirak Hadisinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:2 (2014), ss.59-97.

6 Bilgin'in sadece ya müellif ismi veya eser ismiyle zikrettiği kaynaklarla ilgili tamamlayıcı bilgi tarafımızca verilmiştir.

4. Ebu's-Şeyh: Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî (ö. 369/979) Hadis hâfızı ve tarihçi. Kullandığı kitapları muhtemelen: Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî; Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh.

5. İbn Abdilber: İbn Abdilber en-Nemiri (ö. 463/1071) Endülüslü muhaddis, münekkit, edip, tarihçi ve Maliki fakihî, et-Temhid lima fi'l-Muvatta' mine'l-me'ani ve 'l-esanid.

6. İbn Cemaa: Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1333) Muhaddis, fakih, müderris ve kadı. Kullandığı kitabı muhtemelen: el-Menhelü'r-revî fi ulûmi'l-ĥadîsi'n-nebevî.

7. İbni Hibban: Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965) Hadis ve fıkıh âlimi. Kullandığı kitabı: el-Müsnedü's-şâhîh ale't-teĥâsîm ve'l-envâ (Şâhîhu İbn ĥibbân, es-Sünen, et-Teĥâsîm ve'l-envâ)

8. Mukatil: Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767) Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir.

9. Şehristani: Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî (ö. 548/1153), İslâm dünyasının en meşhur dinler tarihçisi. el-Milel ve'n-nihal.

10. Şerh-i Akâid Teftazani: Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî eş-Şâfiî (ö. 792/1390) Şerh-i Akaid-i Nesefi.

11. Şifa-i Şerif şarihi Kadî İyaz: Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149) Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh ve dil âlimi. eş-Şifa bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa.

12. Zemaşerî: Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî (ö. 538/1144), çok yönlü Mu'tezile âlimi. el-Keşşâf an ĥaĥâikü ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eĥâvîl fi vücûhi't-tevîl'.

Emâlî Manzumesi/Kasidesi ve Müellifi

Ebu'l-Hasan Siracüddin Ali b. Osman el-Mâtürîdî el-Fergani el-Ûşî (ö. 575/1179) Karahanlı dönemi ulemasındandır. Ali el-Ûşî, Bilgin hocanın gözünde, *üsvetü'l-ulemai'l-muhakkikin ve kudvetü'l-fudalai'l-mudakkikin siracu'l-milleti ve'd-din*, *Emâlî* ismiyle şöhret bulan *fahir/şerefli manzumesi de usul-i diniye ve amme-i akaid-i yakimiyeyi* havidir. Onun akaide dair manzumesi İslam dünyasında çok tutulmuştur. Karahanlı ve Selçuklu Türklerinin Sünnilik üzerindeki dini-siyasi ısrarları, İslam dünyasının konjonktürel durumu Ûşî'yi önemli kılmaktadır. 66 beyitlik kasidesi/manzumesi *Emâlî Kasidesi* diye meşhur olmuştur. Bu, Mâtürîdî kelamında manzum olarak yazılmış ilk eserdir. Aslında beyitlerin son kelimesi lam harfiyle bittiği için *el-Kasidetü'l-Lâmiye fi't-Tevhid*, başlangıcına atfen de *Kasidetü Yekülü'l-Abd* veya *Bed'ü'l-Emâlî* diye anılmıştır. Bazı kaynaklarda da *Kasidetü'-Hanefiyye* diye zikredilmektedir.

Risale İslam akaidinin temel konuları olan ilahiyât/tevhid, nübüvvât ve sem'iyât şeklinde klasik geleneğe uygun tertip edilmiştir. Tevhid bahsinde Allah'ın zatı ve sıfatları, halku'l-Kur'an, rü'yetullah, haberî sıfatlar, insan fili ve aslah gibi konular anlatılmıştır. Bu bölümde Ehl-i Sünnet'e karşı görüşler zımnen tenkit edilmiştir. Kasidede nübüvvete ilişkin konular özetlendikten sonra evliyanın kerametlerin hak olduğunun altı çizilmiştir. Dört halife, faziletleri bakımından geleneksel Ehl-i Sünnet sırasına uygun olarak takdim

edilmiştir. Bunun yanında ashaba dil uzatmanın dinen caiz olmadığı belirtilmiştir. Son beyitlerde daha çok iman konusu işlenmiş, Ehl-i Sünnet'in tekfir anlayışı vurgulanmıştır. Tekvin-Mükevven ilişkisi, madum'a şey denilip denilemeyeceği gibi itikad mezhepleri arasında tartışma konusu olan bazı kelimeler meseleleri anlatılmıştır. Risalede ölüm, ölümler sonrası hayat ve ahiret halleri işlenmiş, hayır dua ile bitirilmiştir.

Sonuç Yerine: Emâlî Manzumesi/Kasidesi'nin Türkiye için Önemi

Bu kaside kolay ezberlenebildiği için öğrenilmesi yaygınlaşmış, medreselerin ilk sınıflarında okutulmuş, pek rağbet görmüştür. Oryantalistlerin de dikkati çekmiş, P.V. Bohlen tarafından tercüme edilerek XIX. yüzyılın başlarında yayınlanmıştır. (Carmen arabicum Amâli Dictum, Rosenburg, 1825). Bu güne kadar çok kereler tercüme ve şerh edilmiştir. Ancak bunların dünya çapındaki dökümü henüz yapılmamıştır. C. Brockelmann, "Kitabın bu neşirleri ve onun şimdiye kadar nasıl geniş bir ilgi gördüğünü ortaya koyar" demektedir.⁷

Emâlî kasidesi Osmanlı Türkleri arasında çok etkin ve meşhur olmuştur. III. Murad dönemi (1574-1594) alimlerinden Muhammed b. Malkoca Türkçe şerhte asıl metne Lâmiyye-i Kelamiyye dediği için bazı kaynaklarda da bu adla geçmiştir. Osmanlı muhitinde Türkçe 9'u manzum ikisi mensur 11 tercüme ve 11 şerhi bulunmaktadır.⁸ Ancak Cumhuriyet Türkiyesinde Ankara-Kızılcahamam-Pazar Nahiyesi ulemasından bir müderris ve vaizin bu işe girişmesi hem Üşî'nin kasidesinin gücünü ve etkisini hem de Ankaralı alimin akaide dair

7 Carl Brockelmann, "Üşî", *İA*, XIII, 75; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *DİA*, XI, 73-75; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990, 53; Aydın, 25-26.; Wilfred Madelung "al-Üşî", *Eİ2*, Leiden, 2000, c. 10, s. 916; Mehmet Sait Toprak, "Üşî", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, ss. 230-231.

8 Tercüme: 1. (Mütercimi Belirsiz), *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 2. Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn b. Hasan Cân (ö. 1600), *Lâmiyye-i Kelâmiyye* (Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Emâlî); 3. Şem'î Şem'ullâh (ö.1602'den sonra), *Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Emâlî*; 4. Abdurrahmân ed-Darîf (ö. 1754'ten sonra), *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (mensur); 5. Feyzî, *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 6. Visâfî, *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 7. Sinân İzzî, *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 8. Köstendilî Şinâsî Kadı, *Tercüme-i Emâlî* (mensur); 9. (Mütercimi belirsiz), *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 10. (Mütercimi belirsiz), *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 11. (Mütercimi belirsiz), *Tercüme-i Kasîde-i Emâlî* (manzum); 12. (Mütercimi belirsiz), *Tercüme-i Yekûlü'l-Abd* (mensur).

Şerhler: 1. Le'âlî, Ahmed b. Mustafâ (ö. 1563), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 2. Mehmed b. Ahmed b. Molkoça (XVI. yüzyıl -III. Murad devri-), *Şerh-i Lâmiyye-i Kelâmiyye* (Şerhü'l-Emâlî); 3. Feyzî-i Kefevî, Mehmed b. Hacı Haydar (ö. 1614 veya 1643), *Rûhu'n-Nüfûs* (Şerh-i Kasîde-i Nazîre-i Emâlî); 4. Şeyh Ahmed Karahisarî (ö. 1631'den sonra), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 5. Halîl b. İsâ el-Akkirmanî (ö. 1719'dan sonra), *Fevâ'idü'l-Emâlî ve Ferâ'idü'l-Le'âlî* (Şerh-i Kasîde-i Emâlî); 6. Alî b. Mustafâ Enderûnî (ö. 1752'den sonra), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 7. Ahmed b. Mehmed Emîn İstanbulî (ö. 1753'ten sonra sonra), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 8. Derûnîzâde Mehmed Hulûsî b. Abdullâh (ö. 1753), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 9. Kudsî (XVIII. yüzyıl -I. Mahmûd devri), *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*; 10. Ömer b. Alî İbrâhîm Burdurî, *Şerh-i Kasîde-i Emâlî* (Yekûlü'l-Abd); 11. Mahmûd el-Hamîdî, *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*. Bkz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, "Lamiye-i Kelamiye", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1954, c. 3, sayı: 1, ss. 1-21; Mevlüt İlhan, "Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi", *Journal of Turkish Language and Literature* Volume: 1, Issue: 1, Summer 2015, (9-26), s. 11-13; Tekin, Şinasi (1980). "The Turkish Translation of Bedvü'l-Amâlî in Quatrians", *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, 1980/4, ss. 157-206.

eser denince ilk aklına gelenlerden birinin bu eser olması ve onu da ilmi birikimi ve donanımı ile tercüme ve şerh etme gücünü ve ihtiyacını kendinde bulması önemlidir.

Akaid-i İslamiyeyi Câmi Manzume-i Emâlî Tercemesi

Eserin önsöz-giriş mahiyetindeki bölümünü yukarıya aldığımız için burada doğrudan metni veriyoruz.

1. beyit:⁹ Nâzım-ı merhum ilm-i tevhidin beyanı için inciler misali nazm ile imlâ eylediği eserin evvelinde kelâma şuru eder/söze başlar.

“İlahu'l-halki mevlâna kadimün ve mevsufun bi evsafil kemâlî”

Cümle mahlûkatın hâlik ve ma'budu kadîmdir. Vücudu kendinden olup gayriden değildir. Ve bütün kemâl sıfatlarıyla mevsuftur. Sıfat-ı kemâilden maksad sıfat ubudiye-i sıfat-ı zâtîyedir.

“Huve'l-Hayyu'l-mudebbiru külle emrin huve'l-hakku'l-mukaddiru zü'l-celali”

Hak Sübhnelhû ve Taalâ Hazretleri hayat sıfatı ile muttasıftır. Hayat Zatından aslâ zâil olmaz. Umurun cümlesini ve ahkâmalarını dilediği üzere tedbir ve kaza edip ve İlm-i Ezelisi üzere ıslâh eder. Ve cümle umur ve e'ali takdir ve muktaza-yı hikmeti üzere tertip eder.

2. beyit: Allâhü Azimüşşanın sıfatından birisi iradedir. Cenab-ı Hak hayır ve şerri irade eder. Lâkin şerre rıza-i şerifi taallûk etmez.

İzah: Muhal iki nevidir, birisi muhal-i şer'î diğeri muhal-i aklîdir. Muhal-i aklî, aklın bir şey'in hariçte vücudunu men etmesidir. Bir yerde iki zıddın ceminin muhaliyeti gibi. Meselâ: Bir yerde beyaz ile siyahın cem'i gibi.

Muhal-i şer'ide bir şey'in irtikâbı azabı mucip olur. Küfür vesair mâsiyetler gibi. Bu beyitteki muhal; muhali şer'idir. İmdi, Cenabı Hak ibadın iman ve taatını ve küfür ve mâ'siyetini irade eder, lâkin küfür ve mâ'siyetlerine razı değildir.

3. beyit: Zat-ı İlâhî sıfatı kemâl ile mevsuf ve sıfat-ı kemal Cenab-ı Hakk'ın Zat-ı Şerifi ile kaımdır. Lâkin sıfat Zat-ı şerifinin aynı olmadığı gibi Zatından gayri de değildir.

İzah: Sıfatullah iki nevidir: Biri Sıfat-ı Zatiyedir: Hayat, İlim, Semi, Basar, İradet, Kudret, Kelâm, Tekvin. Şafiilere göre tekvin yerine Beka'dır. İkincisi Sıfat-ı Fiiliyedir: İnşâ', İbda' İmate, İhya, terzik, İnma, tasvir gibi.

4. beyit: Hak Sübhanehu ve Taalâ Hazretlerinin Sıfat-ı Zatiye ve Fiiliyesinin mecmuu kadim olup fena ve zevaldan mahfuzdur.

5. beyit: Cenab-ı Hak Hazretlerine “Şey” lafzı itlak olunur. Lâkin hakikat ve sıfattan eşya-yı saireye benzemez ve Cenab-ı Hak “Zat” ile ta'bir olunur. Lâkin altı cihetten münezzehdir; altı cihet de üst, alt, ön, arka, sağ ve soldan ibarettir.

6. beyit: Ehl-i Sünnet indinde ism müsemmanın yani zat'ın gayri olmayub belki aynıdır.

7. beyit: Cenab-ı Vacibül Vücut Hazretleri cevher, cisim, kül ve baz'z değildir.

İzah: Bu beyitteki cevher lafzı ehl-i hikmet ıstılahına göre bi-nefsihi kaim olandır. Mütekellimin indinde mütehayyiz bizzatdır. Mukabili kayr ile kaim arazdır.

9 Bilgin, her beytin başına büyük harflerle mesela “BİRİNCİ BEYTİN MANASI” şeklinde yazmıştır. Biz beyit numaralarını vermekle yetindik.

8. beyit: Cüz'ü lâyetecezza ki; cevher ferdden ibarettir. Anın vücudu küilde sabit ve mütehakkaktır.

9. beyit: Kur'an-ı Kerim Hak Taâlânın kelâmıdır. Kadim ve ezelidir, hâdis ve mahlûk değildir.

10. beyit: Cenab-ı Vacibü'l-Vücut Taâlâ ve Takaddes Hazretleri Arşdan âlidir. Ve Arş'ın Halikıdır. Arşda kararlaştırmış olmadığı gibi Arşa da muttasıl değildir.

11. beyit: Hak Sübhanehu ve Taâlâ Hazretleri zat ve sıfat cihetinden hiç bir mahlûka benzemez. Delil-i aklî ve naklî ile Ehl-i İslâmın bu itikad üzere sebatları lâzımdır.

12. beyit: Cenab-ı Hak üzerine vakit, ahval ve zaman geçmez.

İzah: Hak Taâlâ Hazretleri mekândan münezzeh ve müberra olduğu gibi zamandan ve bir halden bir hale tahavvül ve tebeddülden ve terakki ve tenezzülden dahî münezzeh ve müberradır.

13. beyit: Allâhü Azimüşan zevce ittihazından ve evlât doğurmaktan münezzeh ve müberradır.

14. beyit: Hak Celle ve Alâ Hazretleri zat ve sıfatında bir ve meliktir; kudretinde celâl ve azametinde münferiddir. Evamir ve ahkâmını infaza kimsenin muavenet ve yardımına muhtaç değildir. Bircümle mahlûkat cemi' zaman ve mekânda Allâhü Azimüşan Hazretlerine muhtaçtır.

15. beyit: Kadir Kayyum Celle Şanühû Hazretleri bircümle halkı kahr ve galebe tarihi üzere ifna ve yok edip bundan sonra da kâffesini ihya ve kıyamette amellerine göre ceza eder.

16. beyit: Cenab-ı Hak ehl-i hayrı yani mü'min mutii Cennet ve nimetleri ile tan'im eder. Ve kâfirleri derekât-ı cahim ile azab eder.

17. beyit: Elyevm cennetler ve cehennemler mevcuttur. Üzerlerinden hâli zamanlar geçmektedir. Cennet ve cehennem ve ehli, fezaya gitmedikleri gibi başka bir mahalle dahi intikal etmeyüp muhallettirler.

18. beyit: Hak Sübhanehû ve Taâlâ Hazretleri Cennette mü'min kullarına Cemâlini arzeder. Mü'minler gene ve hakikatini idrâk edemezlerse de mahlûkattan hiç birine benzemiyerek Cemâl-i Sübhaniyi görmek şerefi ile şerefyab olacaklardır.

19. beyit: Mü'min-i mükrremin dâr-ı sürür olan cennette Cenab-ı Hakk'ın mülâkatı şerefi ile mesrûr ve nur-ı Cemali ile müşerref olduklarında Cennetin cümle nimet-i ebediyyesini hatırlarından çıkarırlar. Zira Cennet ve nimetleri Didar-ı İlâhiye nisbeten güneşe mukabil zerre ve sayılmaz nimetlere karşı bir zerre mesabesinde. Mu'tezileler rü'yeti inkâr ederler. Bunlar Cennete girseler dahi Hakkı rü'yetten mahrumdurlar. Bizim Cenab-ı Hakkı görmeğe ve kendisin göstermeğe hüsnü zannımız vardır.

20. beyit: Cenabı Vacibü'l-Vücut Hazretleri üzerine, kulları için aslah olan şeyleri halk eylemek vâcib değildir.

İzah: Zira Hak Taâlâ Hazretleri fail-i muhtardır. Mu'tezilere göre kulları hakkında aslahı halk vaciptir. Halbuki kuluna mahsus olan vücuba Ulûhiyyet münafidir. Çünkü; Allah lâ-yüs'el ammâ yef'al'dir. Eğer aslah vacib olsa halkın cemii hidayette olması lâzım gelirdi. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerimde "dilediğini dalalette dilediği hidayette kılarım" buyurdular. Diğer ayette "dilese idim cemiinize hidayet ederdim" buyurdular.

21. beyit: Akıl ve baliğ olan mükellef üzerine Vahdaniyet-i ilâhiyeye iman etmek farz olduğu gibi Rûsul ve Enbiya-i İzam ile Melâike-i Kirama dahi iman farzdır.

İzah: İnsanlar üzerine vacip olan şeyleri insanların bilmeleri mümkün olmadığından Allah'ın bildirmesi iktiza eyledi. Kendi beyni/arası ile topraktan halk olunan âdem beyninde/arasında münasebet olmadığından yolları göstermek için peygamberler gönderdi ve kendileri ile rusuller aralarına da melekleri vasıta kıldı.

22. beyit: Hazret-i Muhammed (as) rusul ve nebilerin hâtemidir. Dahi nübüvvet ve risalet her ikisi de kendisinde hitam bulmuştur. Ve kendisi celâl ve cemal sıfatları ile mevsuf idi. Yalnız cemal sıfatı galip idi.

İzah: İbrahim (as)da ve İsa (as)da da cemal sıfatı galip idi. Ümmetlerinin mağfiretlerini temenni ettiler, azaplarını istemediler. Yalnız Nuh (as) ile Musâ (as)da celâl sıfatlarına mazhar idiler. Nuh “Ya Rab bana iman etmeyenleri yer yüzünde bırakma helâk et” ve Musa (as) da mallarına ve kendilerine beddüâda bulundular. Ve Sahabe-i güzinden Ebû Bekir Es-Sıddık cemal'e ve Ömer celâl'a mazhar idiler.

23. beyit: Şah-ı Serir-i Asfiya aleyhi ezke't-tahiyya Hazretleri imam-ı Enbiya pişuvayı asfiyadır. Zira sıfat-ı zemimeden müberra ve küdurat-ı nefsaniyeden muarradır. Bu zamandaki asfiye melâike-i kiram ve evliyadır.

24. beyit: Rasulullah (sas) Efendimizin şeriatı semha' ve millet-i beyzaları nesh tebdilden ârî ve ilâ yevmilkıyame bakidir.

25. beyit: Hazret-i Peygamber (sas) Efendimize mahsus olan Mi'rac sabit ve muhakkaktır. Ve vakiada mutabıktır. Zira sübutu mütevatir ve meşhur haberlerle mansustur.

26. beyit: Enbiya-ı İzam (aleyhimüssalatü vesselâm) Hazeratının cümlesi kasden sudur eden küfür ve ma'siyetten m'asum ve mahfuzdur. Ve mansıb-ı vâlâyı nübüvvetten ma'zul ve mehcür olmaktan emindirler.

27. beyit: Enbiya-ı İzam (aleyhimüssalatü vesselâm) Hazeratının cümlesi kat'an ünsâ değildir. Yani Taife-i nisâdan ve abidden kat'iyen peygamber gelmez ve peygamber sihirbaz olmaz.

28. beyit: Zülkarneyn ve Lokman Hazretlerinin nübüvvetleri sabit olmadığından nübüvvetleri hususunda mücadeleden keff-i lisan edip ilm-i ilâhiye havale eylemek daha doğrudur.

İzah: Delillerin zahiri Zülkarneyn, Lokman ve Hızır gibilerin haklarında nübüvvetlerine dair delâlette bulunmuyor. Nebi olana “değildir” deyince küfür lâzım gelirse nebi olmayana da “nebi” demek küfürdür. Anın için lâ-edrî demek muvafık-ı hikmettir. İskender Zülkarneyn hakkında ihtilâf olundu. Melik-i âdil mü'min denildi; Dahhâk ve Mukatil gibi bazıları nebidir dediler; Hak olan velidir dendi. İskender ikidir; birisi Yunanîdir Aristonun dostu, birisi de Rumîdir Hızır (as)'ın dostudur. İhtilâf İskender Rumîdedir.

29. beyit: Kıyamet alameti olmak üzere Muhammed Mehdi huruc edip ba'dehu Deccal zuhur ve kırk gün kadar şark ve garp cihetlerinde şerlerini neşr eyledikten sonra Hazret-i İsa aleyhisselâtu vesselâm semadan nazil olup ol şaki-î fettanı helâk edecektir.

İzah: İsa (as)ın asıl ismi İşû'dur ve mübarek mânasındadır. Allâme Zemahşerî Tefsir-i Keşşaf'da böyle demiş i'sa kelimesinden bazıları Süryanî bazıları İbranî demişler. Deccal kelimesi decile'den me'huzdur kezzab ve sehhare mânasındadır. Deccal Kudüs kal'esinde

Mehdi ve etbamı muhasara ettiği sırada İsa aleyhisselâm Şam'daki mescidin şark tarafındaki minaresine inip Kudüs'e gelerek elindeki harbe ile deccalı öldürecek veyahut İsa'yı görmeye tuzun suda eridiği gibi eriyecek. Bu Deccal'ın, Mehdi'nin ve İsa'nın çıkıp nüzullarına iman vaciptir. Zira Aleyhissalâtü Vesselam Efendimiz "bir kimse deccalı inkâr ederse küfür işledi ve Mehdiyi yalan derse küfür dedi" buyurdu.

30. beyit: Dar-ı dünyada evliyaullah ellerinde zuhur eden hârikûlâde kerametler hak ve sabittir. Zira evliya-yı kiram mazharı eltaf-i mahsusa-i Rabbaniyedir.

İzah: Kerametın tarifi şudur: Marifet-i ilâhiyyeye ve taatına makrun ve nübüvvet dâvasından halî olduğu halde adetleri yırtan bir emirdir. Buna nâil olan veli ise zâtullah ve sıfatını bilir. Tâatullâha müdavim, seyyiattan çekinmiş ve lezzet ve şehvattan i'raz ve dünyaya itibar etmemiş Mevlânın zikrine devam etmiş bir zattır.

31. beyit: Evliya-yı Kiram, Enbiya-i İzam (as) derecesine kat'iyen baliğ değildir.

İzah: Zira veliler nebilere tabidir. Tabi metbudan efdal olamaz. Ve enbiya kebâr ve sağairden ma'sum ve su-i hatimededen emindirler. Veliler ise hatimededen korkarlar. Dahî nebiler vahy ve melâike-i kiramı müşahede ile mükerrerdir. Resuller ise velinin kemalati ile muttasif olduktan sonra ahkâm-ı ilâhiyi tebliğ ve halkı irşad ile me'murdurlar.

32. beyit: Halife-i Rasulullahın evveli olan Ebû-Bekir Es-Sıddık (ra) Hazretleri sâir Ashab-ı Kiram Hazeratından efdal ve ercahdır. Efdaliyeti şek ihtimalinden ârî ve kat'iyü's-sübuttur.

İzah: Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz namaz kıldırmağa kendisini halife kıldı ve Nebiyyü Zi-Şan'ı nübüvvetinde ve Mi'racında tereddütsüz tasdik ettiği için Ebû-Bekir Es-Sıddık lakabı ile telkib buyurdular.

33. beyit: Faruk-ı A'zam Ömer ibni Hattab (ra) Hazretleri dahi Osman ibni Affan radiyallahu anh Hazretlerinden efdal ve ercahtır.

İzah: Hak ile batıl beynini/arasını ayırmakta mübalağa gösterdiğinden "Faruk" lâkabı ile telkib edildi. Osman (ra)'a "Zinnûreyn" ile telkibinin sebebi, Hazret-i Peygamber Kerimleri Rukiyyeyi tezviç buyurmuşlardı. Vefatından sonra diğer kerimleri Ümmü Gülsüm'ü verdiler.

34. beyit: Osman ibni Affan (ra) Hazretleri dahi Hayder-i Kerrar Ali ibni Ebi Talip (ra) Hazretlerinden efdaldır. Kerra gayet seci ve cengâver mânasınadır.

35. beyit: İmam-ı Ali (ra) Hazretleri sâir Ashab-ı Kiram (ra) Hazeratından efdaldır.

İzah: Sıbyandan/çocuklardan en evvel iman eden İmam-ı Alidir. Yedi yaşlarında İmanı kabul buyurdu ve imanı da sahihdir. Ricalden evvel iman eden Ebû-Bekir (ra)'dır. Nisadan/kadınlardan Hazreti Hatice (ra)'dır. Hazret-i Ali mi Hazret-i Muaviye mi diye Ebû-Tufeyl'den sual olundu. Cevapta "Hazret-i Muaviye Ali'ye müsavi olmağa razı olmaz" dedi.

36. beyit: Sen şunu da bil ki Aişe-i Sıddıka'nın bazı hasletlerde Fatimatü'z-Zehra üzerine tercih hakkı vardır.¹⁰

37. beyit: Eslâf-ı İzamdan bir kimse Yezi'de la'net eylemedi. Ancak hududu tecavüz eden taife-i Revafizi ve Havaric gibi bazı eşhas lânet eylediler.

İzah: Temhid isimli kitaba göre bazı ulemâ Yezid, Hazret-i Hüseyin'in katli ile emretmedi. Heman ancak bi'at talebiyle yahud tutun getirin, dedi. Emrettiği kimseler

10 Baskıda sehven yer almadığını düşündüğümüz bu beytin tercümesini Topaloğlu tercümesinden aldık. Topaloğlu tercümesinde bu 39. beyittir.

katline hükmolunmadan öldürdüler. Ehl-i Sünnet mezhebine göre katile lânet olunmaz. Sahib-i kebir/büyük günah işleyen tekfir olunması caiz olmadığı gibi, lâin de caiz değil. Sahib-i Temhid'den nakledildiğine göre asah olan Yezid Hüseyin'in katline emir verdi yahut vermeksizin öldürdüklerine razı olmuş ise lâin caizdir, eğer razı olmadı ise emir de vermedi ise lâin caiz değildir.

38. beyit: Mukallid olan mü'minin imanı müteber ve itibar-ı edille-i kat'iyye ile sabit ve müberhendir.

İzah: Eimme-i erbaa indinde mukallidin imanı sahihdir. İstidlâli terk ettiğinden dolayı her ne kadar âsî ise de.

39. beyit: Akil ve baliğ olan kimse cehli sebebi ile ma'rifeti ilâhiyeden mahrum olsa huzur-ı Rabbi'l - Âleminde o kimsenin özrü kabul olmaz.

İzah: Aklın mahallinde ihtilâf olundu. Bazılarına göre dimağdır, nuru kalbedir. Hatta gayât anınla idrâk olunur. Ve aklın kemali sahibini dünya melametinden ve ahiret azabından necat buldurmaktır. Akıl ruhun hayatıdır. Ruh da cismin hayatıdır. Hazret-i Ali (kv) "akıl kalbedir, nuru dimağdadır" buyurdu.

Cenab-ı Hak akli şehvetsiz meleklerle verdi. Ve şehveti akılsız olarak hayvanlara verdi. Akli ve şehveti insanlara verdi. Bir kimsenin akli şehvetine galebe ederse meleklerle ilhak olunur. Şehveti aklına galebe ederse hayvana ilhak olunur. Belki daha aşağı mertebeye iner.

"Akil ile bülûğ cem' olduğunda ma'rifeti icabeder cehil özür olur" diyorlarsa da Hanefilere göre akil kâmil bulunduğundan cehil özür değildir. Zira Sâni-i Hakikiye delâlet eden semavât ve arz ve mafihaya nazarla sâni bulmak farzdır. Kur'an-ı Kerim'de, Cenab-ı Hak yerde ve gökte nice âyetler varki "O âyetler üzerlerinde gezerler de delil ittihaz etmezler" buyurur. Bu hakka dair çok âyet-i kerime var. Hattâ bazı arifler her şeyde Cenab-ı Hakkın varlığına ve birliğine delil vardır ve halkın fitretinde, Bari Taâlânın varlığını isbata nice delil mevcuttur. Bu hakka dair de âyet-i kerime var ve hadis-i şerifde de "her mevlüd fitret-i İslama göre doğar" buyuruldu. Bu cihet böyle olduğu ecilden enbiya tevhid için ba's olundular. Sâni'in vücudunu bildirmek için ba's olunmadılar. Zira, fitreten Sâni'in vücudu sabit = Meselenin hülâsası kendisine davet vaki, olmyan bir akil baliğe aklen Allah'ı bulmak vacibdir.

Bulmaksızın ölürseniz cehil özür olmadığından cehennemde muhalledir. Yalnız Peygamber hakkında ma'lûmatı olmayup imana dâvet de olunmasa sırf Allah'ı bulmakla ehl-i cennettir. Eğer peygamberden ma'lûmatı olur ve dâvet olduğunu bilirse peygambere iman farz olur. Eğer peygamberi tasdik etmezse Allah'ı bulması olzaman kâfi gelmeyip ehl-i cehennemdir. = Süâl olunursa Amerika dört yüz elli bu kadar seneye kadar ma'lûm bir belde değildi. Anın için peygamber de tebliğ-i ahkâm etmedi. Ve onların da peygamberden malûmatları olmadı. Bunlara yalnız akılları ile Sâni'-i hakiki olan Allah'ı bulmak farz oldu. Sani'in vücudunu akılları ile buldularsa ehl-i iman ve ehl-i cennettirler. Fakat bu memleket keşf olunup âlem-i İslâm olduğunu bildikleri ve Hazret-i Peygamber'in de son bir peygamber olup bilcümle halkın ona iman etmesini icap ettiğini işittikten sonra peygambere iman etmedikleri takdirde Sâni'-i hakiki olan Allah'a imanları da kabul olmadığı delillerle sabittir. Keza bir cebelde büyüyen çocuk da böyledir. Akil baliğ olduğunda yerlere ve göklere yer gökteki eşyaya bakarak bunların bir Hâliki olduğunu aklen

bulması farzdır. Bulduktan sonra ölürse ehl-i cennettir, bulmaksızın ölürse ehl-i nardır. Peygamberlerden haberi olmadığı için peygambere imanı farz değildir. Bu hususta âyet-i kerime varki Cenabı Hak “biz Azimüşan, kullarımıza azap edici olmadık taki bir Resûl göndermedikçe” buyurdular. Şu halde aklı ile Allah’ı bulan bu çocuk peygambere iman etmedise de ehl-i cennettir.

40. beyit: Muayene-i azap vaktindeki iman ki, iman-i beis ve yeis dahi denir, makbul değildir.

İzah: Yani iman-ı yeis sahibi olan kimse indallah mü’min olmaz. Zira mukaddemâ emr-i İlähiye imtisal edip iman etmemiştir. Yalnız mü’minin tevbesi makbuldur. Tefsir-i Bağavî sahibi, “her ikisinin de iman ve tevbesi makbul değildir” demiş ise de asah olan mü’minin tevbesi kabul, kâfirin imanı kabul değildir.

41. beyit: Vaslı mefruz olan savm ve salat gibi a’mal-i mafruza-i hasene asl-ı imanda dâhil ve imandan mahsup değildir.

İzah: Nâzım merhumun â’mali imana dâhil etmediği Ebû Hanife ve ashabının ve İmam-ı Haremeyn ve Cumhur-i Eşairenin “iman tasdik-i kalbidir, yahud ikrarla beraberdir” dediklerine göredir. Hanefilere göre âmal kemâl-i imandan cüzdür. Asıl imandan değildir. Şafiilere göre asıl imandan cüzdür.

42. beyit: Bir kimse memnuat-ı Şer’iyyeden olan zina ve katl-i nefis ve gasb-ı emval gibi e’al-i menhiyyeyi irtikâb ile küfür ve irtidad ile hükmetmek câiz değildir.¹¹

İzah: Nâzım merhumun zikir ve beyan buyurduğu Ehl-i Sünnet mezhebidir. Taife-i Havarice göre kebire ve sağireyi mürtekib kâfirdirler. Mu’tezileler de günah-ı kebâiri mürtekibin küfürü ile de ve imanı ile hükmetmezler. Küfür ile iman beyinde/arasında bir menzile isbat ederler de fasık ile isim verirler. Havaric taifesi de kâfir olur ve cehennemde muhalled kalır derler.

Biz, Ehl-i Sünnet kebâir ve sağâiri mürtekibler âsîdir, meşiyet-i İlähidedir; dilerse afv eder dilerse azap eder deriz. Bazı ehl-i bid’atin ve tabi olan melâhide ve ibariye ve vücudiye taifelerinin küfür ile taat kabul olmadığı gibi iman ile de ma’siyet zarar vermez dediklerini demeyiz.

43. beyit: Neu’zü billah muvakkaten irtidad kasd ve niyyet eden kimse fi’l-hal dinden çıkıp kâfir olur.

44. beyit: Bir kimse cehaleti sebebi ile küfür olduğunu bilmiyerek kendi ile neu’zü billah bir kelime-i küfür söylese, ol kimse daire-i İslâmdan çıkıp zulmet-i küfre dahil olur.

45. beyit: Şarab içmekle sarhoş olan kimse hal-i sekrinde kelime-i küfür tefevvüh eylerse küfürü ile hükmlenmez.

İzah: Fukaha hal-i sekrinde ihtilâf ettiler. İmam-ı A’zam arzı semadan, erkeği kadından fark edemez bir hale gelmek ile İmameyne göre kelâmı karışık olup müstakim olmaması ile tahakkuk eder. İki merciin beyanı birdir.

Sekranın vechi meşrû üzere adem-i küfrü istihsanîdir. Kıyas olan küfrüdür. Vech-i istihsan budur ki sekran ol hezeyan ile küfrü kasd ve i’tikad eylemediğinden başka akla bir nev’i halel arız olmuştur. Sekir bazı kavle göre bir sürürdür ki, bazı esbaba mübaşeretle akla galip olup insanı mucibi aklı ile amaldan men eder.

11 Baskıda 42 numarası unutulmuştur. Biz asıl metne ve akışa bakarak 42. Beyit numarasını verdik.

46. beyit: Ma'dum hal-i ademinde rü'yet-i ilâhî taallûk etmez ve ana şey lafzı dahi ıtlak olunmaz. Bu dâvaya hilâlden zahir olan ilim delildir.

İzah: Hilâl bir gecelik alâ kavlin iki gecelik yeni aya denir. Yahut üç gecelik aya kadar yedi geceye kadar hilâl ıtlak olunur. Ve her ayın ahirindeki yirmi yedinci ve yirmi altıncı gecelik aya dahi hilâl ıtlak olunur. Bunlardan maadaya kamer denir. Nâzım merhumun rü'yet meselesinde hilâlden zahir olan ilim delildir, buyurmasından maksadı şudur ki; hilâl kable't-tulu'/doğmadan önce ma'dum olmağla gayr-i mer'i olup tulu' eyledikçe tedricen mer'î olup kable't-tulu' mer'î olmadığından ma'lum oldu ki rü'yetin intifası illetin ve rü'yetinden olan şartın vücudun intifasından nâşidir. Ve vücud şahid de illet olmağla gaibde dahi illet olur. Zira şahid gaibde illetin tebeddülü mümtenidir.

Ma'dum iki nevidir: Bir ma'dum-ı mümteni' diğeri ma'dum-ı mümkündür. Ma'dum-ı mümteni' vücudu mümteni' ve ademi vacib olan şerik-i Bari ve içtimai zıddeyn gibi ma'dum-ı mümkün vücudu ve ademi kendisine nisbette müsavi ola. Ma'dum-ı mümkün bilittifak rü'yet taallûk etmez ve şey de ıtlak olunmaz. Zira min küllivücuha sübutu mümteni'dir.

47. beyit: Dünya ki işbu âlem-i kevn ve fesaddir. Cemi' eczası ile hadistir. Yani sonradan vücuda gelmiştir.

İzah: Ve felasifenin dedikleri ki âlemin aslı olacaktır: Aslı yoktur adîm ve gayri mevcuttur. Bu beytteki heyûlî felasife indinde kendisinden eşya yapılan bir şeydir. Ağaçtan kapı buğdaydan un yapmak gibi. Felâsifeye göre bütün mükevvenatın heyûlî aslıdır ve kadimdir. Ehl-i Sünnet ve şer'a göre adîm ve gayri mevcuttur. Zira eşyanın küllisi Allah tarafından mahluktur. Hiçbir şey mevcut değil iken Cenab-ı Hak mevcut idi Allah ile beraber hiç bir şey olmadı. İşte şu hak olan mezhebdir. Bil-cümle ehl-i İslâm veyahut ve Nasârâ ve gayrileri ehl-i edyandan bu hak mezheb üzerinedir. Hemen ancak bu mezhebe muhalif olanlar felâsifelerdir. Bir de hukema-i mütekaddimun var ki bunlar da âlemin kıdemine ka'il oldular. Ehl-i milel de bunların küfrüne zâhib oldu.

48. beyit: Haram dahi halâl gibi rızıktır. Cenab-ı Hakkın kullarına sevki ile hasıl ve vasıldır. Taife-i Mu'tezile bu i'tikadın hilâfına "haram rızık değildir" derler.

İzah: Onlara bir i'tiraz lâzım gelir: Bir âdem bütün ömründe haram yese bunu Allah'ın rızıklandırmaması lâzım gelir. Halbuki şu âyet-i kerimeye muhalif olur: "Ve ma min dâbbetin filardı illâ alellahi rızkuhâ" Bu âyet-i kerimede "yer yüzünde gezen bütün hayvanların rızıkı Allah üzerinedir" buyruldu. Şu halde Mu'tezilelerin haram rızık değildir demeleri bâtıldır. Haramı yeyenlerin azabı su-i mübaşeretinden dolaydır. Yoksa haram, rızık olmadığından ve rızık olmıyan şey'i yediğinden değil.

49. beyit: Suleha ve âmme-i mü'minin diri ve ölüleri hakkında düâları kabul ve asar-ı menafii mütevasıldır. (bu beyit tercümelerde 59. sıradadır.)

İzah: Mu'tezileler şu meselede Ehl-i Sünnete muhalefet ettiler. Yalnız kâfirlerin düâlarının kabulünde meşayih-i Hanefiyye beyninde/arasında hilaf var. Şerh-i Akâid'de zikr olunduğuna göre cumhur-ı ulema' kabul olmadığına kailler. "ve mâ düâü'l-kâfirine illâ fi dalâl" âyet-i kerimesinin tefsirine göre de böyledir. Fakat muhakkikin bu ademi kabul âhirete âittir; dünyada kâfirlerin de düâları kabuldur. Zira dünyada İblisin düâsını kabul etti. Ve şu hadîs-i şerifde de, delâlet var: "Mazlumun düâsından korkunuz velevki mazlum kâfir olsa da" diye dünyada kâfirin düâsı da da kabul dediler. Mü'minlerin düâsının derhal kabul

olunmamasında da müteaddid vecihler vardır. Bazı kulunun filhal ve bazısının âhirete te'hir olunur. Bir vecih de Cenab-ı Hakın "kullarım sizler amellerinizle icabet ve itikadınızla i'man ediniz" buyurmuştur. Bu sıfatla düâda bulunulursa dudağı kıpırdattığında düâsı müstecab olur.

50. beyit: Cümle insan fevt olup kabre defn olundukta lâmühale tevhid-i ilâhiden süâl olunacaktır.

İzah: Ehl-i Sünnet müttefiktir ki kabirde süâl cümle küffara ve bazı mü'minlerin usâtınadır. Ve azab da vaki'dir Ehl-i Sünnetin delili "kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe yahut Cehennem çukurlarından bir çukur olur" meâlindeki ve "meyyit üzerine ehlinin ağlaması ile elbette meyyit azablanır" mealindeki hadis-i şerifleridir.

Hazret-i Peygamberin bir gün iki kabre uğrayıp "iki kabir ehli de azabdadır, bunlar başka bir şeyde azab görmüyorlar; belki birisi bevilden kendini muhafaza edemediğinden, diğeri de halk arasında koğuculukla için" buyurduğu hadis-i şerifidir. Cühemiye ile bazı Mu'tezile "süâl yoktur" diye muhalefet ettiler. Hadis-i sahihlere nazaran Allah'dan, Nebi'den, Din'den süâl olduğu ve mü'minler cevap da: Rabbim Allah ve Dinim İslâm ve Nebim Muhammed aleyhisselâm diyecekleri ve kâfirlerle fâcirler de "Hah, Hah, Lâ-Edri" diyecekleri sabittir. Hattâ Eimme-i Hanefiyeden ba'zıları "defn olunmaksızın tabutta bekleyen bir cenaze kabrine kadar süâl olunmaz" dediler. Hattâ "kurdun yediği bir adam kurdun karnında süâl olunur" diye tasrih olundu. Çocukların süâlleri hususunda ihtilâflar varsa da esah olan çocuklar, mecnunlar ve enbiya süâl olunmıyacaklar.

Hazret-i Peygamber (sas) düâlarında fitne-i kabirden ve azabdan Allaha istiaze etmişlerse de Şifa-i Şerif şarihi Kadî İyaz tarafından istiazede etti diye cevap verdi. Ba'zı müteahhirin taife-i cinnînin de süâl olunacağına kail oldular. Amma melâike ve enbiya esah süâl olunmıyacaklardır. Küfrü açık olan kâfirler süâl olunmadan azab olunacaklar. Yalnız mü'minlerden şehidler gece ve gündüz fi sebillillâh murabıtlar ve yevm-i Cum'a'da ölenler ve her gece sure-i Mülkü okumağa devam edenler ve ishalden ölenlerin süâl olunmıyacaklarına ehâdis-i şerife vardır. Süâl Arabca olup Süryânî değildir. Ve kabir süâli bu ümmete mahsustur ki kıyamete kadar kabirde azab olsunlar da kıyamete zünubdan halâs olsunlar.

51. beyit: Nefha-i Üla kadar cemi-i azab kabre giriftar ve bu hal tevbesiz olan ba'zı usat-ı mü'minin hakkında dahi vaki' olur.

52. beyit: İkinci nefha ile cümle mevta dirilib arsa-i mahşerede herkes akval ve ef'alinden hisaba çekilecektir.

İzah: Ve böylece i'tikadı hak ve vacibdir. Ve hilafı Şer'-i Şerif olan a'malden ihtiraz eylemek lâzımdır. Yevm-i kıyamette insanların hisaba çekileceklerine dair müteaddid âyeti kerimeler ve taife-i cinnin mükellefiyetinde ittifak var. Bunlar da insanlar gibi hisaba çekilecekler. Sahib-i Nâzım da cinnilerin ahkâmında insanlara tabi olduğuna zahib oldular. İmam-ı Ebu Hanife taife-i cinnin kâfirlerinin azab göreceklerine icma' olması ile beraber hesapları üzerine terettüb edecek sevablarında tevakkuf etti. Meleklerle gelince: Bunlar da hisaba çekilecekleri şu hadis-i şerifde sabittir: "Evvelü men yuhasebü Cebrâilü". Zira Cebrâil Rasulullaha vahy tebliğinde Allahın emini oldu. Ebu's-Şeyh ve İbni Hibban'ın Ebi Sinan'dan ihraç buyurdıkları bir hadis-i şerifde Ebi Sinan buyurdular ki "Levhi Mahfuz Arş-ı A'laya muallaktır. Cenabı Hak bir şey vahy buyuracağı vakit levha yazar levh İsrail aleyhisselâmın

karşısına gelir. İsrafil Levha bakar eğer ehl-i semaya aid ise Mikâl'e verir, eğer ehl-i arza ise Cebrâil'e verir. Yevm-i kıyamette evvel hisaba çekilecek levhdir. Levh çağrılır, â'zaları korkudan titrer ve kendisinden sen emaneti tebliğ ettin mi diye sül olunur. O da evet tebliğ ettim der. Şahidin kim denildiğinde İsrafil'dir, der. İsrafil çağrılır, korkusundan âzaları titrer. İsrafil'e: Sana levh emaneti tebliğ etti mi? denir, İsraf etti dediğinde Levh: Elhamdülilâh Necanî min sui'l-hisab, der. İsrafil'den sül olunur; sen kime teslim ettin? O da Cebrâil'e der. Cebrâil sül olunur o da Peygambere teslim ettim, der. Rusüller dahi getirilip sül olunurlar. Rusüller de insanlara tebliğ ettik derler." Bu hususta müteaddid Âyetler ve hadisler var zikrinden sarfinazar olundu.

53. beyit: Baisden/dirilmeden sonra herkesin hayrı ve şerri muhtevi defter-i â'mâli ki eyyâm-ı hayatında kayd ve tahrir müvekkel olan Kiramen Kâtibin melekleri tahrir eylemişlerdi. O defterler mü'minlerin sağ taraflarından ve küffarın arka ve sol taraflarından verilmesi hak ve vakî'dir. Zira bu hakka dair müteaddid âyetler vardır.

54. beyit: Arsa-ı Mahşerde herkesin hayır ve şer amelleri vezn olunmak haktır. Kezalik cümle-i ibâdın Cehennem üzerine çekilmiş olan Sırat üzerinden mürur etmeleri hak ve vakî'dir.

İzah: Zira â'mâlin veznine dair müteaddid âyetler vardır. Mizanın mahiyeti ve keyfiyetini akıl idrâkden kasırdır. Çünkü â'mâl arazdır; bakası muhaldır. Hafif ve ağırlıkla vasıflanmaz.

Lakin vaktaki mizan olunmasına deliller var, keyfiyetini bilmekle iştilal etmeksizin hakikatini itikad vacib oldu. Zira Cenabı Hak her hangi tarikle kullarına amellerinin miktarını bildirmeğe kadir. Ba'zılar amellerin yazıldığı sahifelerdir; dediler.

Ba'zılar ameller bir cesed ve cisim haline getirilerek vezn olunacak, tâ ki halk sevabını ve günahını bile; dediler. Ve Müfessirinin ekserisi hakikatte dilli ve iki keffeli mizan ile tartılacak ve tartan Cibril olacağı Huzeyfe radiyallahu anhdan mevkuften rivayet olunmaktadır. A'mâl-i zahireler tartılacak; iman tartılmıyacak. Zira karşısında küfür var. Küfürün vezni ise muhaldır. Cehennem üzerine çekilen Sırat köprüsü haktır. Ve bunun üzerinden geçmedik kimse kalmıyacak olduğuna âyet var. Müttekiklerin necat bulacağına zâlimlerin Cehennem'e uçacağına âyet var. Mü'minlerin ba'zısı göz açıp yumuncıya kadar bir müddette ba'zıları şimşek çaktığı miktarda ba'zısı at yarıştığı müddette geçecekler. Bir hadis-i şerifde Cehennem "Yâ Mü'minin çabuk geç seni nurun benim nârımı söndürdü" diye feryad edecek

55. beyit: Enbiyâ-ı İzâm (as) Hazreti ile evliya-i kiram ve ulema-i zevi'l-ihiram Hazretlerinin ve sair ahyarın Rûz-ı Kıyamette dağlar gibi günah-ı kebâir mürtekiblerine şefa'at edip müstahak oldukları azabdan kurtulmalarına sebep olacakları me'muldur.

İzah: Hazret-i Peygamber Yevm-i Kıyamette "Benim şefa'atim ümmetimden ehli kebâir olanlardır". Ve Hazret-i Osman (ra) Efendimizden bir hadisi şerif de "Yevm-i Kıyamette üç kimse şefa'at edecektir: biri enbiya sonra ulemâ sonra şüheda" buyurulduğu hadislerle sabittir. Mu'tezileler "cennetin derecelerine şefa'at edecekler" derler. Şefa'at zanni değildir, kat'idir. İbn Cema' "İnsan iki kısımdır, mü'mi kâfir. Kâfir icmâen nardadır. Mü'min iki kısımdır: Muti, âsî. Muti icmâen cennettedir. Asi iki kısımdır: Tevbe eden, etmiyen. Tâib icmaen cennettedir. Tevbesiz olan Allahın meşiyetindedir. Diler af eder diler azab eder" buyurdu.

56. beyit: Zünub-ı kebîre sahibi olan kimse tevbesiz fevt olup isyanı sebebi ile Cehennem'e dahil olsa, küffar gibi ebedî kalmayıp şüphesiz çıkıp Cennet'e duhul edecektir.

İzah: Mu'tezile ve Havaric taifesi "narda muhalleddir" derler. Zira bunlar kulun ma'siyetle imandan hurucuna kâillerdir. Bizim delilimiz Cenab-ı Hakkın "şirkden ma'da bütün günâhları afv ederim" dediği âyet-i kerime ve diğer Ebu Zer (ra) Hazreti Peygamber'in "Bir kul ki Lâilâhe illallâh dedimi sonra öldümü Cennet'e dahil olur". Ebu Zer'in "Yâ-Resûlallah zina ve sirkat etse de Cennet'e girer mi?" dedim, "Zina ve sirkat de etse girer" buyurdular dediği hadîs-i şeriflerdir. Bizim mezhebimizde a'mâl asl-ı imanda cüz ve dahil değildir. Vâsf-ı imanda dahildir. Yani kemal imandan cüzdür.

57. beyit: Maktul olan meyyitin eceli katil tarafından münkatı' değildir. Yani katil olunmasa da o zamanda fevt olup olmayacağı maktu' ve muayyen değildir.

İzah: Mu'tezilelerden çoğu "Allah belki katil maktulun ecelini kat' ettiği eğer öldürülme idi ilmüllâhta olan mevte müddetine kadar yaşayacaktı. Katil maktulun ecelini kat' eylediğinden dolayı kısas vacib oluyor ve tazminat icab ediyor" derler. Bunlara cevabda kısasın ve tazminatın katil üzerine vücubu taabbüdîdir. Zira Cenabı Hakkın "katlini haram kıldığım nefsi öldürmeyiniz öldürmeğe müstahak olursa öldürünüz" buyurduğu âyet-i kerimedeki menhiyün anı olan katil irtikâb ettiğinden dolayıdır. Yoksa maktulun ömrünü kat' ettiğinden değil yine maktul eceli ile ölmüştür.

58. beyit: Ol Vacibül-Vücut Sahibü'l-hayri ve'l-cud Hazretlerinin tevhibi için şekil ve hey'et-i bedi' ve sihr-i helâl âsâ olan hil'at nazmı ilbas ile tezyin eyledim demektir.

İzah: Sihir cadılık mâ'nasındır. Sihir üç türdür. Birisi hud'a olunur. El çabukluğundan neş'et eder. Diğer şeytânî takarrüb sebeble muavenetlerini celb etmekle olur. Üçüncüsü afsun ederek suver ve tabiatleri tağyir ederler. Meselâ: Ba'zı âdemi merkeb ederler ki bu dahi müessirdir. Lâkin hakikati yoktur. Meşhur olan âdem kendisini merkeb kıyas eder. Her halde sihrin vukuu vardır. Nitekim Sure-i Muavvizeteyn bu hususta nâzil olduğu ma'lûmdur. Sihir denen haramdır. Ba'zı ulema-yı kiram hazeratının beyanına göre sihir kelimesinin iki mânası vardır: Biri batılı suret-i hakta izhar etmek, diğeri ba'zı muciz ve muhayyir olan ilim ve amel ile şahıslarda tesirdir.

Te'sir ya meşhur olan şahsın aklını selb veya kuvvetini almak ile olur. Bu iki nev'i dahi dinen haramdır.. Yalnız ba'zı belîğ ve bedi' kelama da sihir itlak olunur ki, nüfus-ı beşerden müessir olarak kalbleri ihtiyari ol cezb eylediğinden. Nitekim "inne misle'l-beyâni le sihra" hadis-i şerifi de va'ki olmuştur. Nâzım merhumun sihr-i helâl'den muradı sözün mislini getirmekten gayriyi mu'ciz olduğunu ifade murad olduğu müsteban olmuştur.

59. beyit: Nâzım merhumun manzume-i garrası kulub-i ehli imanı müjde-i azim gibi irası sürür ve rahat ile müteselli edip ab-ı zülâl gibi ruhun hayatı ebedisine vesile olur.

İzah: Manzumedeki kalb kelimesine dair izahat havâtrâtın kesret-i vürudi ile inkılâbından dolayı lisan-ı Arabda kalb, Fariside dil, Türkçede gönül itlak olunur. Kalb sadrın sonunda çam kozalağı şeklinde bir mudğadır. Anınla kaim olan latife-i Rabbaniyetdir ki basiret lafzı ile ta'bir olunur. Kalb dahi itlak olunur. Nitekim hadis-i kudsîde arz u semanın Cenab-ı Hakkı vasi' olmayıp ihata edemediği, lâkin abd-i mü'mini takî-i verran kalbinin vasi' olduğunu beyan sadedindeki kalbin hak tarafından sia ile mevsuf olan kalb bütün eşyanın a'zamıdır. Ve nefis-i insaniye müteallik ruh-ı hayvaninin ma'denidir. Hukema ana nefis-i bâtına ve ruh-ı bâtına itlak ederler. Ba'zı muhakkikin tarafından kalbin yedi tabakası

olduğu beyan buyurulmuş; birinci tabaka: sadr ki mahalli vesvasdır; ikinci tabaka kalbdır ki mahalli imandır; üçüncü tabaka şıgaftır ki halka muhabbet mahallidir; dördüncü tabaka fuaddır ki mahalli rü'yet-i haktır; beşinci tabaka habbetü'l-hallkdir ki mahalli muhabbet-i haktır; altıncı tabaka süveydadır ki mahalli umur-ı diniyedir; yedinci tabaka muhcerdir ki mahalli tecelli-yi sıfattır.

60. beyit: İşbu manzume-i garranın mütalâası ile iktifa etmeyip belki ezber ve itikadına himmet olunmak lâzımdır ki enva-i eltaf-ı Rabbaniyeye nâiliyet müyesser olsun.

61. beyit: Dergâh-ı İlâhiye huzur ve hudu' ile müteveccih olduğunuzda işbu manzumenin sebab-i nâzımı olan abd-i zaifi hayır ile zikir ve istiğfar ile yad eylesiniz.

62. beyit: Mercu' ve mes'uldür ki hayır düânız bereketile Hak Celle ve A'lâ Hazretleri bu abd-i hakirin seyyiatını fazl u keremi ile afv edip ahirette fevz-i azim olan didâr-ı şeriflerine mazhar eyleye.

63. beyit: Bir kimse benim için bir gün ki murad bir vakittir düâ ederse müddet-i ömründe nihayet kudretimi anın hayır düâsında sarfederim.

İmdi Rahmet-i amim ve keremi basit olan Allahü Azimü'ş-Şan'dan umarız ki bizi ve nâzım merhumu afv ve rahmet-i Rahmaniyyine gark ve baba ve analarımızı ve cemi meşayih ve ahbabımızı ve cemi mü'minin ve mü'minatı avf eyleye. Âmin. Yâ-Muin.

KAYNAKÇA

- Brockelmann, Carl, "Uşi", İA, XIII.
- Eren, Muhammet Emin, "Bir Rivayetin Kısa Anatomisi: Tarihsel Süreçte İftirak Hadisinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:2 (2014), ss. 59-97.
- Erşahin, Seyfettin, "Cumhuriyet Döneminde Kızılcahamam'da Din: Olgular ve Kurumlar", Yabanabad'tan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında, edit. Seyfettin Erşahin, Hüseyin Çınar, İ. Ethem Arıoğlu, Kızılcahamam Belediyesi yay, Aralık 2016.
- Gömbeyaz, Kadir, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005, ss. 147-160.
- İlhan, Mevlüt, "Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kaside-i Emâlî Tercümesi", Journal of Turkish Language and Literature Volume:1, Issue: 1, Summer 2015, ss. 9-26.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip, "Lâmiye-i Kelâmiye", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1954, c. 3, sayı1, ss. 3-21.
- Madelung, Wilfred, "al-Ûshî", Eİ², Leiden 2000, c. 10, s. 916.
- Özel, Ahmet, Hanefi Fıkıh Alimleri, Ankara 1990.
- Özervarlı, M.Sait, "el-Emâlî", DİA, XI, ss. 73-75.
- Siracuddin Ali b. Osman el-Ûşî, Emâlî Tercümesi, Bekir Topaloğlu, Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı yay, İstanbul, 2007.
- Şeyh İmam Siracuddin Ali b. Osman el-Ûşî, el-Fergani, Emâlî Kasidesi Manzumesi, Lofçaçlı Raşid Kitapevi, Dersaadet, 1331, 68 beyit. Haz. Ali Nar, İmam Azam'dan Günümüze Ehl-i Sünnet'in En Meşhur Akaid Risaleleri, Misak yay, Ankara, 1994, ss. 119-123, Arap Harfli nüshası, 335-337.
- Tekin, Şinasi, "The Turkish Translation of Bedvü'l-Amâlî in Quatrians", Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi, 1980/4, ss. 157-206.
- Toprak, Mehmet Sait, "Ûşî", DİA, İstanbul 2012, c. 42, ss. 230-231.